

Ryszarda Ewa Bernacka
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Nonkonformizm jako cecha osobowości Polaków trzech pokoleń

Wprowadzenie

Podstawowym celem artykułu jest diagnoza dwóch rodzajów osobowościowego nonkonformizmu: konstruktywnego i pozornego, w trzech pokoleniach Polaków.

Nonkonformizm jako cecha osobowości jest definiowany jako względnie stała tendencja człowieka do przeciwstawiania się opiniom, ocenom, naciskom społecznym, poglądom innych ludzi oraz samodzielność i niezależność w myśleniu, ocenianiu i działaniu, która wynika z autonomicznego systemu wartości. Osoba nonkonformistyczna nie jest zbyt uciążliwym dla innych, a w razie konieczności jest gotowa bronić swojego punktu widzenia¹. Priorytetem autentycznego nonkonformisty jest wierność w wypo-

¹ D. Krech, R.S. Crutchfield, E.L. Ballechey: *Individuals in Society. A Textbook of Social Psychology*. New York: McGraw Hill Book Company, 1962; E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zysk i S-ka, 1997; A. Strzałecki: *Twórczość a style rozwiązywania problemów praktycznych. Ujęcie prakseologiczne*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989; S. Popek: *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000; Idem: *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001; Idem: *Konformizm-nonkonformizm jako osobowościowy mechanizm kształtujący przemienność stosunków społeczno-ustrojowych*. W: *Twórczość w teorii i praktyce*. Red. S. Popek et al. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.

wiedziach, ekspresji i czynach swojemu *ja* aksjologicznemu i tym samym bycie w zgodzie ze swoją tożsamością².

Dążność jednostki do (non)konformizmu, jak twierdzi Stanisław Popek³, wpływa najczęściej z uwarunkowań osobowościowych odpowiednio regulowanych przez presję społeczną za pomocą norm, obyczajów społecznych, wartości ideowych, religijnych i politycznych. (Non)konformizm jest więc w pewnym stopniu kształtowany przez czynniki społeczno-kulturowo-polityczne, charakterystyczne dla danej epoki i czasów. Warto zatem przyjrzeć się bliżej specyfice i roli tych czynników w wybranych pokoleniach Polaków.

Pokolenie a nonkonformizm

Pokolenie to zbiorowość ludzi, urodzonych w zbliżonym czasie (około 10 lat), poddawanych w okresie dzieciństwa i wczesnej młodości podobnym (unifikującym – konformistycznym) wpływom wychowawczym, wzrastających w otoczeniu tych samych instytucji edukacyjnych, ekonomicznych, politycznych, religijnych i innych, odbierających podobne treści kulturalne, obyczajowe, moralne⁴.

Przyjąć można, że każde pokolenie kształtowane jest w odmiennych warunkach historyczno-społeczno-polityczno-intsytuczjonalnych. Warunki te określają tożsamość pokolenia oraz implikują różnice międzypokoleniowe, ujawniające się w preferowanych wartościach, sposobach percepcji i oceny rzeczywistości. Specyfika wspomnianych warunków wpływa na kształtowanie się niektórych cech osobowości, a w szerszej perspektywie – na jakość życia człowieka i życie społeczne określonej zbiorowości⁵.

Pokolenia Polaków, które wytypowano do diagnozy osobowościowego nonkonformizmu, kształtują i kształtować będą społeczną rzeczywistość w Polsce⁶; co ważne, specyficzna presja społeczna towarzyszyła okresowi

² A. Niemczuk: *Konformizm contra nonkonformizm. Analiza filozoficzna. W: Niezależni i ulegli. Studia o nonkonformizmie*. Red. R.E. Bernacka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008.

³ S. Popek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

⁴ M. Zielińska: *Ariergarda realnego socjalizmu. Społeczne biografie pokolenia stanu wojennego*. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2006, s. 40.

⁵ M. Zielińska: *Przynależność pokoleniowa jako explanandum zmian mentalności społecznej w okresie przeobrażeń systemowych*. „Rocznik Lubuski” [Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra] 2010, T. 36 [red. J. Frątczak-Müller, A. Mielczarek-Żejmo, L. Szczegółka].

⁶ Ibidem.

formowania się osobowości ludzi z tych pokoleń. Te niepowtarzalne pokolenia to osoby urodzone około 1970 i około 1980 roku – tzw. pokolenia „transformacji”, oraz pokolenie „informacyjne” – osoby urodzone około 1990 roku⁷.

W tym miejscu warto zaprezentować chociażby w ogólnym zarysie warunki historyczno-społeczno-polityczne, w jakich wzrastali przedstawiciele tych pokoleń i w jakich kształtował się ich nonkonformizm.

Pokolenie transformacji (pokolenie '70) poddawane było pierwotnej socjalizacji w okresie schyłku realnego socjalizmu i doświadczyło organizacji stosunków społecznych skonstruowanych na zasadzie skrajnego konformizmu (silna autokratyczna władza o charakterze totalitarnym i społeczeństwo całkowicie podporządkowane tej władzy)⁸. Prawdopodobnie wielu ludzi z tego pokolenia pamięta swój udział w pochodach pierwszomajowych, swoje zachowania konformistyczne – dostosowywanie, podporządkowywanie, upodabnianie; własne zachowania, sposób myślenia, poglądy, normy postępowania czy system wartości dostosowywano do norm, poglądów, zachowań większości ludzi, w kierunku zgodnym z naciskiem wywieranym na nich przez system komunistyczny⁹. To konformistyczne funkcjonowanie polityczno-społeczne, w którym obywatele teoretycznie funkcjonowali w pewnym przewidywalnym porządku społecznym i moralnym, a przy tym doświadczali pewnego rodzaju zewnętrznie kontrolowanego poczucia bezpieczeństwa, nagle się skończyło. Nonkonformistyczny ruch społeczny dotknął osoby z tego pokolenia w bardzo wrażliwej, formatywnej fazie ich dorosłego życia. Dowiedziały się one, że celem nonkonformizmu jest przełamanie utartych, zrutynizowanych i aktualnie niefunkcjonalnych dla grupy czy społeczeństwa ideologii, wzorów myślenia i działania, że nonkonformizm stanowi nieodzowny element twórczego przeobrażania się systemu społecznego. Doświadczyły nonkonformizmu w zachowaniu ludzi i grup społecznych: odrzucenia, przeciwstawienia się, nieprzestrzegania, łamania i burzenia istniejących zasad, sposobu myślenia, norm i wartości¹⁰. Osobowości ludzi z pokolenia transformacji kształtowały się więc między skrajnym konformizmem a skrajnym nonkonformizmem społecznym. Pierwsze roczniki tej generacji zdawały maturę w klimacie transformacji ustrojowej, a swoje kariery zawodowe rozpoczynały w warunkach gospodarki rynkowej. Dzisiejsi czterdziestolatkowie to pokolenie „historycznej nadziei i codziennego ryzyka”.

⁷ Ibidem.

⁸ S. Popek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

⁹ M. Zielińska: *Przynależność pokoleniowa jako explanandum...*

¹⁰ R.E. Bernacka: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu. W: Twórczość w teorii i praktyce...*

Polacy urodzeni około 1980 roku okres dojrzewania spędzili w warunkach gospodarki rynkowej, w społeczeństwie budującym demokrację i uczącym się zachowań obywatelskich, w warunkach „wolności” i swobody w różnych obszarach społeczno-kulturowych; niektórzy w większym, a niektórzy w mniejszym stopniu świadomie korzystali z nowych możliwości na drodze „rozwoju”. Pokolenie lat osiemdziesiątych prawdopodobnie doświadczyło nonkonformizmu jako zjawiska często występującego i pomocnego w kształtowaniu teraźniejszości i przyszłości urodzonych wtedy osób, ale o tym nonkonformizmie wnioskować można było pośrednio. Twórczy pierwiastek nonkonformizmu był często nienazwanym, ale oczywistym narzędziem „sukcesu” w tamtych czasach.

Pokolenie osób urodzonych w latach dziewięćdziesiątych jest oswojone z informatyką, komputerami, nowościami technologicznymi, językami obcymi, socjalizowane do masowej konsumpcji, korzystania z ipodów i mp3, doświadcza życia w Unii Europejskiej oraz globalizującym się społeczeństwie w natłoku informacji z różnych, nieistniejących przedtem źródeł¹¹. To pokolenie ulega konformistycznym wpływom socjalizacyjnym, ale jednocześnie ma świadomość prawa do swobodnego i indywidualnego wyboru w sytuacji presji społecznej oraz jest bogatsze o społeczno-polityczne doświadczenia swoich rodziców. Polacy pokolenia lat dziewięćdziesiątych wiedzą między innymi to, że w każdym społeczeństwie obok jednostek konformistycznych funkcjonują też jednostki o osobowości samosterownej, dążące do zmian. Dla jednostek tych stagnacja jest źródłem frustracji oraz poczucia braku samorealizacji; aby uniknąć stagnacji, dążą one do burzenia istniejącego porządku w jakimś obszarze rzeczywistości¹². Pokolenie urodzonych w latach dziewięćdziesiątych osób ma świadomość, że społeczeństwo wręcz oczekuje od nich potencjału krytycznego (nonkonformistycznego). Osoby z tego pokolenia są przekonane, że nonkonformizm stanowi prawo wolnego człowieka do rozwijania swoich twórczych poznawczych i realizacyjnych możliwości¹³. Aktualni dwudziestolatkowie wiedzą, że w XXI wieku można wyróżnić trzy jakościowo różne sposoby ekspresji nonkonformizmu, a mianowicie:

- 1) zachowania antyspołeczne (nonkonformizm destrukcyjny);
- 2) aktywność twórczą (nonkonformizm konstruktywny);
- 3) zachowania, których celem jest zdobycie popularności (nonkonformizm pozorny)¹⁴.

¹¹ M. Zielińska: *Przynależność pokoleniowa jako explanandum...*

¹² S. Popek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

¹³ Ibidem; S. Popek: *Konformizm-nonkonformizm jako osobowościowy mechanizm...*

¹⁴ S. Popek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*; R.E. Bernacka: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu – specyfika funkcjonowania i przeja-*

W dzisiejszych czasach pozornie nonkonformistyczne zachowania są obiektem szczególnego społecznego zainteresowania, sprzyjają robieniu kariery, zarabianiu pieniędzy. Nonkonformiści pozorni mają tak dużą potrzebę bycia zauważonymi, że przybiera ona formy narcystycznego ekshibicjonizmu fizycznego i psychicznego¹⁵. Narzędziem tworzenia wizerunku nonkonformisty pozornego jest często skandal, będący z kolei pożywką mass mediów. „Nieśmiertelność” ludzi wynika z pionierskiego i wysoko twórczego charakteru ich dzieł. To, co nonkonformiści konstruktywni ubierają w ponadczasowość, pozorni ujmują w przereklamowaną, kiczowatą, skandalizującą improwizację, życie „na okładce”. Nonkonformizm konstruktywny to nieodzowny atrybut ludzi bardzo twórczych, gdyż zwiększa szansę na efektywne i konstruktywne wykorzystanie ich dużego potencjału poznawczego, obronę ich twórczych dzieł i przekonanie innych do ich wartości. Ale nie każdy człowiek może być nonkonformistą. Dalej podejmę próbę wyjaśnienia, dlaczego tak się dzieje.

Mechanizm osobowościowego nonkonformizmu konstruktywnego i pozornego

Stanisław Poppek¹⁶ na bazie systemowego ujęcia człowieka i paradygmatu interakcji wysuwa twierdzenie, że wymiar osobowości konformizm-nonkonformizm pełni ważną rolę w postawie twórczej. Istotą mechanizmu postawy twórczej jest specyficzna interakcja na zasadzie sprzężenia zwrotnego następujących elementów:

- 1) poznawczych i twórczych zdolności;
- 2) osobowościowej aktywacji konformistycznej lub nonkonformistycznej;
- 3) oceny przez człowieka rezultatów własnej aktywności (twórczej lub adaptacyjnej).

Przedstawione założenie teoretyczne Popka zostało pozytywnie zwerfikowane empirycznie¹⁷, co upoważnia do stwierdzenia, że u pod-

wy w zachowaniu. „Psychologia Rozwojowa” [Kraków] 2005, T. 10; Eadem: *Co wiemy o (non)konformizmie? W: Niezależni i ulegli. Studia o nonkonformizmie*. Red. R.E. Bernacka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008; H. Hamer: *Psychologia społeczna*. Warszawa: DIFIN, 2005.

¹⁵ S. Poppek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*; R.E. Bernacka: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu...*

¹⁶ S. Poppek: *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000; Idem: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

¹⁷ R.E. Bernacka: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu...*; Eadem: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu – specyfika funkcjonowania...*

staw nonkonformistycznej aktywacji pozytywnej – rozumianej jako osobowościowy rdzeń aktywności twórczej – znajdują się takie cechy, jak: wysokie poczucie wartości *ja*, aktywność, odwaga, odporność i wytrwałość, niezależność, tolerancyjność. Nonkonformizm jako interakcyjny zespół cech stanowi specyficzną energię osobowościową, która jest czynnikiem wyzwalającym, organizującym i ukierunkowującym działanie, a także dzięki której dochodzi do ekspresji (realizacji) możliwości człowieka, czyli samourzeczywistnienia się człowieka. Nonkonformizm osobowościowy to emocjonalno-motywacyjny (energetyczny) mechanizm ułatwiający samorealizację człowieka i kluczowy element postawy twórczej.

Można założyć, że osobowościowa aktywacja nonkonformistów konstruktywnych (twórczych) i pozornych (nietwórczych) jest identyczna – osoby z obu grup mają wysoką samoocenę, wierzą w siebie, chcą zdobyć uznanie i są przekonane, że im się uda.

Zainspirowana tokiem myślenia Andrzeja Niemczuka¹⁸, chciałabym pokusić się o postawienie tezy, że nonkonformista pozorny nie ma wyrazistego ideału siebie samego, za którym stoi autonomiczny system wartości, i dlatego u takiej osoby występuje zagrożone poczucie własnej wartości. Wartości utylitarne i społeczne, takie jak: uznanie społeczne, sława czy popularność, stają się priorytetowe dla nonkonformisty pozornego, natomiast instrumentem ich osiągnięcia jest negatywizm. Utrwalona konieczność bycia zauważonym i „sprzedawania siebie” może prowadzić u nonkonformisty pozornego do modyfikacji własnej tożsamości. Pytanie brzmi: czy „na lepsze”, czy „na gorsze”? „Droga”, którą obiera nonkonformista pozorny, wydaje się wprawdzie obiecująca i nietrudna, ale w rzeczywistości jest drastycznie niewystarczająca, aby zapewnić mu poczucie spełnienia. Satysfakcja egzystencjalna człowieka łączy się z poczuciem jego wewnętrznej harmonii. Harmonię zapewnia człowiekowi życie zgodne z własnym *ja* aksjologicznym. Pozorny nonkonformista żyje w ciągłym zagrożeniu zdemaskowania swojej substytutowo-publicznej tożsamości.

Rozwój osobowości nonkonformistycznej

Nonkonformizm osobowościowy może być wyjaśniany różnicami indywidualnymi i pokoleniowymi: historyczno-społeczno-politycznymi. Można założyć, że nonkonformizm konstruktywny jest elementem twórczego rozwoju i samoaktualizacji, a w szerszej perspektywie nie tylko stanowi o jakości życia w aspekcie subiektywnym, lecz także jest generatywny

¹⁸ A. Niemczuk: *Konformizm contra nonkonformizm...*

społecznie¹⁹. Natomiast w przypadku nonkonformizmu pozornego można założyć, że jest on narzędziem potwierdzenia poczucia własnej wartości i stwarza szansę na „wzrost”, ale tylko chwilowy, mierzony czasem trwania zainteresowania społecznego.

Zgodnie z koncepcją okresów wrażliwości²⁰, w pewnych etapach życia występuje szczególna podatność jednostki na określone czynniki wpływające na rozwój pewnych cech osobowości²¹. „Osobowość kształtuje się przy aktywnym udziale jednostki, w ogniu walki o realizację celów ważnych w jej otoczeniu społeczno-kulturowym”²².

Wczesna dorosłość jest najważniejszym okresem dla kształtowania się osobowości nonkonformistycznej. Od 21. do 30. roku życia osobowość przybiera ostateczny kształt, a od około 30. roku życia jest uformowana; po tym czasie trzy piąte cech osobowości utrzymuje się na stałym poziomie²³. Gdy człowiek osiąga dojrzałość osobowości, to jego potencjał rozwojowy jest szczególnie uaktywniony. Wówczas skłonność do zachowań konformistycznych jest mniejsza²⁴. W badaniach stwierdzono symptomy zwrotu ku wartościom konformistycznym u ludzi w erze wczesnej dorosłości, przy czym zachowania konformistyczne są wówczas postrzegane jako najlepsza strategia osiągnięcia dogodnej pozycji zawodowej i sytuacji życiowej²⁵.

Badania diagnostyczne cech osobowości trzech pokoleń Polaków stanowią cenny punkt wyjścia diagnozy stanu społeczeństwa oraz pośrednio dostarczają informacji o jego dynamice i tendencjach istotnych w prognozowaniu zmian społecznych, które przecież kształtują rzeczywistość²⁶.

¹⁹ S. Popek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

²⁰ M.H. Bornstein: *Sensitive Periods in Development: Structural Characteristics and Casual Interpretations*. „Psychological Bulletin” 1989, no. 105.

²¹ P. Bateson, R.A. Hinde: *Developmental Changes in Sensitivity to Experience*. In: *Sensitive Periods in Development*. Ed. M.H. Bornstein. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1987.

²² L.A. Pervin: *Psychologia osobowości*. Przekł. M. Orski. Gdańsk: GWP, 2002, s. 302; S. Popek: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

²³ P.T. Costa, R.R. McCrae: *Set Like Plaster? Evidence for the Stability of Adult Personality*. In: *Can Personality Change?* Eds. T. Heatherton, J. Weinberger. Washington, DC: American Psychological Association, 1994.

²⁴ M. Chłopkiewicz: *Osobowość dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP, 1987; Z. Pietrasiński: *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1990.

²⁵ B.W. Mach: *Self Direction and Authoritarianism under Conditions of Radical Systemic Change*. „Polish Sociological Review” 1994, no. 4 (108); C. Van Liere, J.W. Winkels: *Parental Socialization Values and Status Groups Trends between 1972 and 1986*. „Netherlands’ Journal of Social Sciences” 1989, no. 25.

²⁶ M. Zielińska: *Przynależność pokoleniowa jako explanandum...*

Program badań

Badania nonkonformizmu w aspekcie pokoleniowym stanowią zagadnienie niereprezentowane w dotychczasowych eksploracjach. Celem badań jest diagnoza stanu nonkonformizmu, w tym konstruktywnego i pozornego, w następujących po sobie trzech pokoleniach Polaków.

W badaniach zastosowano Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH autorstwa Stanisława Popka, zmodyfikowany (po 26 latach od powstania) przez autorkę niniejszego artykułu – KANH III²⁷. W KANH III zredukowano liczbę pytań z 60 do 26, które diagnozują 13 cech ze skali konformizm – nonkonformizm oraz 13 cech ze skali zachowania heurystyczne – zachowania algorytmiczne. Ze względu na znikomą wartość dla rzetelności metody i niską moc dyskryminacyjną usunięto ze skali konformizm – nonkonformizm itemy diagnozujące zahamowanie – spontaniczność oraz nieodpowiedzialność – odpowiedzialność. Z kolei ze skali zachowania algorytmiczne – zachowania heurystyczne usunięto itemy diagnozujące: uczenie się reproduktywne – uczenie się rekonstruktywne oraz pamięć mechaniczną – pamięć logiczną. Z czterech oddzielnych skal kwestionariusza stworzono dwie skale o charakterze *continuum* nasilenia cech. Poprawiono treść niektórych sformułowań kwestionariusza, aby zwiększyć diagnostyczność itemów. Kafeteria trzech odpowiedzi: „tak”, „nie wiem”, „nie”, została zastąpiona odpowiedziami: A – „tak”, B – „raczej tak”, C – „nie mam zdania”, D – „raczej nie”, E – „nie”. Skrócono również instrukcję dla osób badanych. Opracowano klucz do kwestionariusza oraz normy z uwzględnieniem płci (w KANH I normy były dla obu płci razem; normy KANH III w przypadku skali konformizm – nonkonformizm uwzględniają płeć). Rzetelność mierzona α -Cronbacha dla skali konformizm – nonkonformizm wynosi 0,65, natomiast dla skali zachowania algorytmiczne – zachowania heurystyczne α -Cronbacha wynosi 0,61.

Grupę badaną stanowiło 1 609 osób w wieku 20–49 lat: studenci stacjonarni i niestacjonarni oraz osoby pracujące (niestudiujące). Badania były prowadzone w 2012 roku w województwach lubelskim, łódzkim, warszawskim. W analizach uwzględniono trzy pokolenia Polaków, a mianowicie:

- 1) urodzonych około 1970 roku – tzw. pokolenie '70 (obecnie osoby w wieku 40–49 lat);

²⁷ R.E. Bernacka: *KANH III Questionnaire of Creative Behaviour – Presentation of the Revised Version*. In: *Psychologia twórczości – nowe horyzonty / Psychology of Creativity. New Approaches*. Red. S. Popek et al. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009; R.E. Bernacka: *KANH III*. Maszynopis w posiadaniu autorki artykułu.

- 2) pokolenie osób urodzonych około 1980 roku – tzw. pokolenie '80 (obecnie w wieku 29–39 lat);
- 3) pokolenie osób urodzonych około 1990 roku – tzw. pokolenie '90 (w tym pokoleniu, w celu zwiększenia rzetelności diagnozy, wyróżniono dwie podgrupy wiekowe, a mianowicie osoby w wieku 20–22 lat – tzw. pokolenie '90A – oraz osoby w wieku 23–28 lat – tzw. pokolenie '90B).

Wyniki i dyskusja

Na wstępie analizy uzyskanych w toku badań danych dokonano oceny zgodności rozkładów wyników w poszczególnych pokoleniach z rozkładem normalnym. Wyniki prezentuje tabela 1.

Tabela 1

Wyniki analizy testem Z Kołmogorowa-Smirnowa

Pokolenie	Test		Istotność asymptotyczna dwustronna	
	K-N	A-H	K-N	A-H
'90A	1,704	1,096	0,006	0,181
'90B	1,861	1,206	0,002	0,109
'80	0,900	0,933	0,393	0,349
'70	1,734	1,247	0,005	0,089

Objaśnienia: '70 – osoby urodzone około 1970 roku; '80 – osoby urodzone około 1980 roku; '90A – osoby urodzone w latach 1990–1992; '90B – osoby urodzone w latach 1984–1989; A-H – skala zachowania algorytmiczne – zachowania heurystyczne; K-N – skala konformizm – nonkonformizm

Z przedstawionych w tabeli 1 wartości statystyki Z Kołmogorowa-Smirnowa wynika, że rozkład jest niezgodny z normalnym rozkładem dla skali zachowania algorytmiczne – zachowania heurystyczne we wszystkich pokoleniach, natomiast rozkład jest zgodny z normalnym rozkładem dla skali konformizm – nonkonformizm w pokoleniu lat osiemdziesiątych.

Sprawdzono również, czy występują różnice między kobietami i mężczyznami w poszczególnych pokoleniach – wyniki prezentuje tabela 2.

Analiza testem rangowym *U* Manna-Whitneya, której wyniki przedstawia tabela 2, wykazała, że różnice między mężczyznami i kobietami są istotne statystycznie w skali konformizm – nonkonformizm w pokoleniu '90A, '90B oraz '70. Średnia ranga w grupie mężczyzn jest we wszystkich pokoleniach wyższa niż w grupie kobiet.

Tabela 2

Wyniki analizy testem *U* Manna-Whitneya różnic między kobietami i mężczyznami w skali konformizm – nonkonformizm

Test	Pokolenie		
	'90A	'90B	'70
<i>U</i> Manna-Whitneya	42522,000	26285,000	4654,500
<i>W</i> Wilcoxon	106783,000	65066,000	11209,500
Statystyka <i>Z</i>	-2,289	-6,075	-2,534
Istotność asymptotyczna (dwustronna)	0,022 i	0,000 i	0,011 n.i.

Objaśnienia: '70 – osoby urodzone około 1970 roku; '90A – osoby urodzone w latach 1990–1992; '90B – osoby urodzone w latach 1984–1989; i – istotne statystycznie; n.i. – nieistotne statystycznie

Tabela 3

Wyniki analizy testem *t*-Studenta dla prób niezależnych skali konformizm – nonkonformizm dla pokolenia osób urodzonych około 1980 roku

Test Levene'a jednorodności wariancji		Test <i>t</i> -Studenta		
<i>F</i>	istotność	<i>t</i>	<i>df</i>	istotność dwustronna
0,880	0,349 n.i.	-6,301	219	0,000 $p < 0,001$ i

Objaśnienia: *df* – stopnie swobody; *F* – test Levene'a; i – istotne statystycznie; n.i. – nieistotne statystycznie; *p* – poziom istotności; *t* – test *t*-Studenta

Analiza testem *t*-Studenta dla prób niezależnych w skali konformizm – nonkonformizm (tabela 3) wykazała, że nonkonformizm jest istotnie statystycznie wyższy u mężczyzn niż u kobiet w pokoleniu osób urodzonych około 1980 roku $t(219) = -6,30$; $p < 0,001$.

Przeprowadzone analizy pozwalają na stwierdzenie, że rozkład wyników w poszczególnych przedziałach wiekowych badanych osób w skali konformizm – nonkonformizm odbiega od normalnego (za wyjątkiem pokolenia '80) oraz kobiety i mężczyźni różnią się ze względu na nonkonformizm osobowościowy. Nie występują natomiast różnice między kobietami i mężczyznami w skali zachowania algorytmiczne – zachowania heurystyczne.

Przedstawione analizy były niezbędne do trafnego wyodrębnienia w trzech pokoleniach Polaków nonkonformistów konstruktywnych i pozornych. Wyniki wyodrębnienia obu grup prezentują tabele 4 i 5.

Tabela 4

Liczebności nonkonformistów
wśród osób urodzonych w latach 1990–1992 i w latach 1984–1989

Nonkonformiści	Pokolenie							
	'90A				'90B			
	kobiety (N = 358)		mężczyźni (N = 266)		kobiety (N = 278)		mężczyźni (N = 270)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ogółem	116	32	87	33	94	34	90	33
Konstruktywni	70	60	55	63	53	56	50	56
Pozorni	13	11	7	8	11	12	4	4

Dane w tabeli się nie sumują, ponieważ uwzględniono w niej tylko liczebności skrajne. W tabeli nie ujęto liczebności osób o przeciętnym nasileniu cechy.

Objaśnienia: '90A – osoby urodzone w latach 1990–1992; '90B – osoby urodzone w latach 1984–1989; N – liczebność

Tabela 5

Liczebności nonkonformistów
w pokoleniach osób urodzonych około 1970 i 1980 roku

Nonkonformiści	Pokolenie							
	'80				'70			
	kobiety (N = 119)		mężczyźni (N = 102)		kobiety (N = 114)		mężczyźni (N = 102)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ogółem	37	31	37	36	46	40	39	38
Konstruktywni	6	16	26	70	28	61	19	49
Pozorni	23	62	2	5	5	11	6	15

Dane w tabeli się nie sumują, ponieważ uwzględniono w niej tylko liczebności skrajne. W tabeli nie ujęto liczebności osób o przeciętnym nasileniu cechy.

Objaśnienia: '70 – osoby urodzone około 1970 roku; '80 – osoby urodzone około 1980 roku; N – liczebność

Następnie dokonano obliczeń za pomocą testu Chi^2 , bazując na liczebnościach nonkonformistów. Wyniki przedstawiono w tabelach 6 oraz 7.

Wyniki testu Chi^2 (tabela 7) wskazują, że jedynie w pokoleniu osób urodzonych około 1980 roku nie ma istotnych różnic między liczebnościami obserwowanymi i oczekiwanymi w zakresie nonkonformizmu konstruktywnego i pozornego. W pozostałych pokoleniach analizowane rozkłady nonkonformizmu konstruktywnego i pozornego różnią się od siebie. Nonkonformizm konstruktywny z większą częstotliwością występuje w pokoleniach '70 i '90 niż nonkonformizm pozorny.

Tabela 6

Liczebności obserwowane i oczekiwane
po wykonaniu testu χ^2 w trzech pokoleniach

Nonkonformizm	Liczebności		Reszty
	obserwowane	spodziewane	
Pokolenie '90A			
Pozorny	125	72,5	-52,5
Konstruktywny	20	72,5	52,5
Pokolenie '90B			
Pozorny	103	59,0	-44,0
Konstruktywny	15	59,0	44,0
Pokolenie '80			
Pozorny	32	28,5	-3,5
Konstruktywny	25	28,5	3,5
Pokolenie '70			
Pozorny	47	29,0	-18,0
Konstruktywny	11	29,0	18,0

Objaśnienia: '70 - osoby urodzone około 1970 roku; '80 - osoby urodzone około 1980 roku; '90A - osoby urodzone w latach 1990-1992; '90B - osoby urodzone w latach 1984-1989

Tabela 7

Test χ^2 dla jednej zmiennej w trzech pokoleniach Polaków

Analiza statystyczna	Pokolenie			
	'90A	'90B	'80	'70
χ^2	76,034	65,627	0,860	22,345
df	1,000	1,000	1,000	1,000
Istotność	0,000 i	0,000 i	0,354 n.i.	0,000 i

Objaśnienia: '70 - osoby urodzone około 1970 roku; '80 - osoby urodzone około 1980 roku; '90A - osoby urodzone w latach 1990-1992; '90B - osoby urodzone w latach 1984-1989; χ^2 - test nieparametryczny; df - stopnie swobody; i - istotne statystycznie; n.i. - nieistotne statystycznie

Biorąc pod uwagę fakt, że różnice między mężczyznami i kobietami są istotne statystycznie w skali konformizm - nonkonformizm, sprawdzono za pomocą testu χ^2 dla dwóch zmiennych, czy różnice te zaobserwować można w grupie nonkonformistów. Wyniki tej analizy prezentuje tabela 8.

Tabela 8 przedstawia wartość testu χ^2 ($1, N=57$) = 30,13; $p < 0,001$. Dopuszczalne jest zatem przyjęcie hipotezy o istnieniu związku między płcią a nonkonformizmem w pokoleniu lat osiemdziesiątych.

Tabela 8

Różnice między mężczyznami i kobietami w grupach nonkonformistów z trzech pokoleń

Analiza statystyczna	Wartość	df	Istotność		
			asymptotyczna (dwustronna)	dokładna (dwustronna)	dokładna (jednostronna)
Pokolenie '90A (N = 145)					
Chi ²	0,571	1	0,450		
Poprawka na ciągłość	0,262	1	0,609		
Iloraz wiarygodności	0,580	1	0,446		
Dokładny test Fishera				0,478	0,307
Test związku liniowego	0,567	1	0,452		
Pokolenie '90B (N = 118)					
Chi ²	2,525	1	0,112		
Poprawka na ciągłość	1,720	1	0,190		
Iloraz wiarygodności	2,636	1	0,104		
Dokładny test Fishera				0,165	0,093
Test związku liniowego	2,503	1	0,114		
Pokolenie '80 (N = 57)					
Chi ²	30,132	1	0,000		
Poprawka na ciągłość	27,272	1	0,000		
Iloraz wiarygodności	34,178	1	0,000		
Dokładny test Fishera				0,000	0,000
Test związku liniowego	29,603	1	0,000		
Pokolenie '70 (N = 58)					
Chi ²	0,725	1	0,395		
Poprawka na ciągłość	0,263	1	0,608		
Iloraz wiarygodności	0,718	1	0,397		
Dokładny test Fishera				0,504	0,302
Test związku liniowego	0,712	1	0,399		

Objaśnienia: '70 - osoby urodzone około 1970 roku; '80 - osoby urodzone około 1980 roku; '90A - osoby urodzone w latach 1990-1992; '90B - osoby urodzone w latach 1984-1989; Chi² - test nieparametryczny; df - stopnie swobody; N - liczba ważnych obserwacji

Siła związku między analizowanymi zmiennymi mierzona statystyką $\Phi = 0,73$; $p < 0,001$ wskazuje na istnienie silnego związku między płcią a nonkonformizmem. Analiza reszt standaryzowanych (tabela 9) wska-

Tabela 9

Reszta standaryzowana ($N = 57$)

Kategorie		Wartość	95-procentowy przedział ufności dla reszt standaryzowanych	
			dolny	górnny
Kobieta / mężczyzna		0,020	0,004	0,109
Nonkonformiści	konstruktywni	0,223	0,108	0,458
	pozorni	11,103	2,883	42,761

zuje, że występuje związek między płcią a nonkonformizmem konstruktywnym. W badanej grupie mężczyźni częściej niż kobiety byli nonkonformistami konstruktywnymi.

Interpretacja wyników badań

Z przeprowadzonych badań nad osobowościowym nonkonformizmem w trzech pokoleniach Polaków można wysnuć wnioski o znaczeniu diagnostycznym ogólnym odnoszącym się do całej grupy nonkonformistów bez wyróżniania ich kategorii.

Można stwierdzić, że – zgodnie z oczekiwaniami²⁸ – rozkład wyników skali konformizm – nonkonformizm w pokoleniach Polaków urodzonych około 1970 i około 1990 roku odbiega od normalnego, który zaobserwowano w pokoleniu lat osiemdziesiątych. Generalnie nonkonformizm konstruktywny i pozorny dotyczy około 10% badanej grupy, co potwierdzają prezentowane w tej pracy badania.

Natomiast wbrew oczekiwaniom²⁹, kobiety i mężczyźni różnią się w skali konformizm – nonkonformizm. Prezentowane w tym artykule badania, które przeprowadzono na dużej próbie, dały możliwość ustosunkowania się do tej kwestii w drodze weryfikacji statystycznej; warto uwzględnić ten fakt w kolejnych eksploracjach, jak również podczas przeprowadzania indywidualnych diagnoz testem KANH III³⁰. Przy okazji warto dodać, że nowe normy dla skali zachowania algorytmiczne – zachowania heurystyczne KANH III nie są zróżnicowane ze względu na płeć.

Z przeprowadzonych badań nad osobowościowym nonkonformizmem konstruktywnym i osobowościowym nonkonformizmem pozornym

²⁸ R.E. Bernacka: *Nonkonformizm a twórczość*. W: *Oblicza twórczości*. Red. G. Mendecka. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2010.

²⁹ S. Poppek: *Kwestionariusz Twórczego Zachowania...*; R.E. Bernacka: *KANH III Questionnaire of Creative Behaviour...*; Eadem: *Nonkonformizm a twórczość...*

³⁰ R.E. Bernacka: *KANH III...*

w trzech pokoleniach Polaków wynikają wnioski o znaczeniu szczegółowym.

Analizy statyczne badań własnych wskazują, że jedynie w pokoleniu lat osiemdziesiątych nie ma istotnych różnic między rozkładami obserwowanym i oczekiwanym w zakresie nonkonformizmu konstruktywnego i pozornego. W pozostałych pokoleniach analizowane rozkłady nonkonformizmu konstruktywnego i pozornego różnią się od siebie. Nonkonformiści konstruktywni częściej występują w pokoleniu lat siedemdziesiątych i dziewięćdziesiątych niż nonkonformiści pozorni.

Zastanawiając się nad przyczyną takiego stanu rzeczy, najpierw należałoby stwierdzić, że wyniki napawają optymizmem zarówno w aspekcie jednostkowym, jak i społecznym. Pokolenie osób urodzonych około 1970 roku, które aktualnie kształtuje rzeczywistość społeczną w Polsce, ma w swoich szeregach więcej nonkonformistów konstruktywnych niż pozornych. Pomimo doświadczenia w okresie wczesnego kształtowania się osobowości skrajnie sprzecznych celów społeczno-kulturowych, u osób w tym pokoleniu uruchomiony został pozytywny potencjał osobowości do rozwoju nonkonformizmu konstruktywnego. Pokolenie lat dziewięćdziesiątych, które dopiero szykuje się do zmiany „warty społecznej”, w swoich szeregach ma również więcej nonkonformistów konstruktywnych niż pozornych. Pomimo społeczno-kulturowej popularności nonkonformizmu pozornego w tym pokoleniu nonkonformistów „wziął górę” pierwiastek twórczy. Skrajny nonkonformizm społeczno-kulturowo-polityczny towarzyszący pokoleniu lat siedemdziesiątych oraz „swobodny” nonkonformizm społeczno-kulturowy towarzyszący pokoleniu dziewięćdziesiątych odegrały rolę czynników motywujących do rozwoju osobowości w kierunku konstruktywnie nonkonformistycznym u większości przedstawicieli tych pokoleń nonkonformistów. Nonkonformizm konstruktywny zwiększa szansę na efektywne wykorzystanie i rozwijanie twórczych poznawczych i realizacyjnych możliwości człowieka³¹. Nonkonformiści pokolenia lat siedemdziesiątych, doświadczając nonkonformizmu społeczno-kulturowo-politycznego jako skutecznego narzędzia przeobrażającego system społeczno-polityczny, otrzymali impuls emocjonalno-motywacyjny orientujący rozwój osobowości większości przedstawicieli tego pokolenia w kierunku konstruktywnym. Nonkonformiści z pokolenia osób urodzonych około 1990 roku doświadczający przejawów twórczego postępu cywilizacyjnego i nonkonformizmu jako narzędzia samoaktualizacji mają w swoich szeregach najwięcej osób o wysokim poczuciu wartości, odważnych, niezależnych, aktywnych i odpornych. Można więc z pewną dozą optymizmu prognozować, że

³¹ S. Popek: *Kwestionariusz Twórczego Zachowania...*; Idem: *Człowiek jako jednostka twórcza...*

osobowościowy nonkonformistyczny potencjał pokolenia Polaków lat dziewięćdziesiątych stanie się podstawą twórczego przeobrażenia się systemu społecznego.

Zastanawiająca jest z kolei względna równowaga występowania nonkonformistów konstruktywnych i pozornych w pokoleniu lat osiemdziesiątych. Obecni trzydziestolatkowie rozwijali swoją osobowość w czasach kształtowania się demokracji w Polsce, w czasach niestabilizowanych wartości i braku poczucia przewidywalności czynników przynoszących sukces, który zresztą sam w sobie był pojęciem wieloznacznym. Pokolenie lat osiemdziesiątych z jednej strony jest prawdopodobnie świadome, że nonkonformizm stanowi prawo wolnego człowieka do rozwijania swoich twórczych, poznawczych i realizacyjnych możliwości³², ale z drugiej strony prawdopodobnie doświadcza deprywacji samorealizacyjnych wynikających z różnych źródeł, między innymi z „trudnych czasów” albo ze świadomości własnych „ograniczeń” intelektualnych czy twórczych. Przypuszczać można, że nonkonformiści pozorni pokolenia lat osiemdziesiątych mają zagrożone poczucie własnej wartości, brakuje im odporności i wytrwałości, niezależności, za którymi stoją przyczyny utrudniające tym osobom dążenie do samourzeczywistnienia poprzez postawę twórczą. Wartości utylitarne i społeczne, takie jak: uznanie społeczne, sława czy popularność, są priorytetowe dla nonkonformistów urodzonych około roku 1980, przy czym zakładając względną równowagę występowania w ich grupie nonkonformistów konstruktywnych i pozornych, można przypuszczać, że prawie połowa z nonkonformistów pokolenia '80, uświadamiając sobie, że nie może się realizować twórczo, wybrała możliwość potwierdzenia poczucia własnej wartości poprzez negatywizm, bycie zauważonym, „sprzedawanie siebie”, bycie na językach. Z takich źródeł wywodzący się impuls emocjonalno-motywacyjny zorientował rozwój osobowości ludzi z tego pokolenia w kierunku nonkonformizmu pozornego.

Kolejnym bardzo ważnym wnioskiem z badań zaprezentowanych w tej pracy jest stwierdzenie istnienia silnego związku między płcią a nonkonformizmem w pokoleniu lat osiemdziesiątych. W badanej grupie mężczyźni częściej niż kobiety są nonkonformistami konstruktywnymi. Wniosek ten wydaje się komplementarny z poprzednio analizowanym w tym artykule.

Proces socjalizacji w środowisku społecznym, biorąc pod uwagę odmiennosc płci, jak można domniemywać, w sposób szczególnie dotknął kobiety nonkonformistki urodzone około 1980 roku. Temat ten jest na tyle szeroki i cenny poznawczo, że należałoby podjąć go w specjalnych studiach empirycznych. W tym miejscu warto zasygnalizować, że być może inne wartości związane z płcią wpajano młodym kobietom poko-

³² Ibidem.

lenia lat osiemdziesiątych, a inne mężczyznom³³. Generalnie zauważyć można, że „w większości dziedzin przełomowe osiągnięcia są zasadniczo udziałem mężczyzn”³⁴, a więc prawdopodobnie społeczne oczekiwania dotyczące nonkonformizmu konstruktywnego częściej są adresowane do mężczyzn niż do kobiet. Poza tym samorealizacja kobiet w świetle oczekiwań społecznych odbywa się w związku z rolą kobiety w rodzinie i odpowiedzialnością kobiety za rodzinę³⁵, a w następnej kolejności poprzez aktywność w innych sferach. Prawdopodobnie także z wielu innych niewymienionych przyczyn więcej mężczyzn niż kobiet pokolenia lat osiemdziesiątych otrzymało impuls emocjonalno-motywacyjny do rozwoju osobowości w kierunku nonkonformizmu konstruktywnego.

Na zakończenie warto podkreślić, że w tym artykule skoncentrowano się tylko na diagnozie występowania nonkonformistów w badaniach poprzecznych i jedynie zaznaczono prawdopodobny wpływ czynników socjologicznych – zakładając specyficzną podatność kształtującej się osobowości – na rozwój osobowości nonkonformistycznej konstruktywnej lub pozornej w trzech pokoleniach Polaków. Badania nad nonkonformizmem konstruktywnym i pozornym są dopiero na etapie początkowym, więc selektywne spojrzenie na czynniki prawdopodobnie kształtujące te dwa rodzaje wymiaru osobowości wydaje się usprawiedliwione. Tym samym należy zaznaczyć, że zagadnienie czynników psychospołecznych istotnych w mechanizmie kształtowania się osobowości nonkonformistycznej konstruktywnej i pozornej czeka na wyjaśnienie badawcze. Dalsze eksploracje, dotyczące na przykład temperamentalnego podłoża nonkonformizmu, postaw rodzicielskich, hierarchii wartości, zróżnicowania tej cechy osobowości ze względu na płeć, etap nauczania, czy przeprowadzenie badań podłużnych mogą być inspirujące, a wnioski z takich badań przydatne w praktyce szeroko rozumianej edukacji.

Bibliografia

Abra J., Valentine-French S.: *Gender Differences in Creative Achievement: A Survey of Explanations*. „Genetic, Social and General Psychology Monographs” 1991, vol. 117, no. 3.

³³ G. Hofstede: *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Tłum. M. Durka. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000.

³⁴ J. Abra, S. Valentine-French: *Gender Differences in Creative Achievement: A Survey of Explanations*. „Genetic, Social and General Psychology Monographs” 1991, vol. 117, no. 3, s. 235.

³⁵ J. Piirto: *Why Are There So Few? (Creative Women: Visual Artists, Mathematicians, Musicians)*. „Roeper Review” 1991, no. 13.

- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M.: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zysk i S-ka, 1997.
- Bateson P., Hinde R.A.: *Developmental Changes in Sensitivity to Experience*. In: *Sensitive Periods in Development*. Ed. M.H. Bornstein. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1987.
- Bernacka R.E.: *Co wiemy o (non)konformizmie?* W: *Niezależni i ulegli. Studia o nonkonformizmie*. Red. R.E. Bernacka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008.
- Bernacka R.E.: *KANH III*. Maszynopis w posiadaniu autorki artykułu.
- Bernacka R.E.: *KANH III Questionnaire of Creative Behaviour - Presentation of the Revised Version*. W: *Psychologia twórczości - nowe horyzonty / Psychology of Creativity. New Approaches*. Red. S. Popek et al. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009.
- Bernacka R.E.: *Nonkonformizm a twórczość*. W: *Oblicza twórczości*. Red. G. Mendecka. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2010.
- Bernacka R.E.: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu*. W: *Twórczość w teorii i praktyce*. Red. S. Popek et al. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.
- Bernacka R.E.: *Osobowościowy mechanizm konformizmu i nonkonformizmu - specyfika funkcjonowania i przejawy w zachowaniu*. „Psychologia Rozwojowa” [Kraków] 2005, T. 10.
- Bornstein M.H.: *Sensitive Periods in Development: Structural Characteristics and Casual Interpretations*. „Psychological Bulletin” 1989, no. 105.
- Costa P.T., McCrae R.R.: *Set Like Plaster? Evidence for the Stability of Adult Personality*. In: *Can Personality Change?* Eds. T. Heatherton, J. Weinberger. Washington, DC: American Psychological Association, 1994.
- Chłopkiewicz M.: *Osobowość dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP, 1987.
- Hamer H.: *Psychologia społeczna. Teoria i praktyka*. Warszawa: DIFIN, 2005.
- Hofstede G.: *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Tłum. M. Durska. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2000.
- Krech D., Crutchfield R.S., Ballechey R.S.: *Individuals in Society. A Textbook of Social Psychology*. New York: McGraw Hill Book Company, 1962.
- Mach B.W.: *Self Direction and Authoritarianism under Conditions of Radical Systemic Change*. „Polish Sociological Review” 1994, no. 4 (108).
- Niemczuk A.: *Konformizm contra nonkonformizm. Analiza filozoficzna*. W: *Niezależni i ulegli. Studia o nonkonformizmie*. Red. R.E. Bernacka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008.
- Pervin L.A.: *Psychologia osobowości*. Przekł. M. Orski. Gdańsk: GWP, 2002.

- Pietrasiński Z.: *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1990.
- Piirto J.: *Why Are There So Few? (Creative Women: Visual Artists, Mathematicians, Musicians)*. „Roeper Review” 1991, no. 13.
- Popek S.: *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.
- Popek S.: *Konformizm-nonkonformizm jako osobowościowy mechanizm kształtujący przemienność stosunków społeczno-ustrojowych. W: Twórczość w teorii i praktyce*. Red. S. Popek et al. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.
- Popek S.: *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000.
- Strzałecki A.: *Twórczość a style rozwiązywania problemów praktycznych. Ujęcie prakseologiczne*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989.
- Van Liere C., Winkels J.W.: *Parental Socialization Values and Status Groups Trends between 1972 and 1986*. „Netherlands’ Journal of Social Sciences” 1989, no. 25.
- Zielińska M.: *Ariergarda realnego socjalizmu. Społeczne biografie pokolenia stanu wojennego*. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2006.
- Zielińska M.: *Przynależność pokoleniowa jako explanandum zmian mentalności społecznej w okresie przeobrażeń systemowych*. „Rocznik Lubuski” [Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra] 2010, T. 36 [red. J. Frątczak-Müller, A. Mielczarek-Żejmo, L. Szczegółka].

Ryszarda Ewa Bernacka

Nonconformity as a personality trait of the three generations of Poles

Summary: The primary objective of this paper is to diagnose two types of non-conformists: constructive and apparent in three generations of Poles. Research shows that among non-conformists you can often find in generation 70 and 90 non-conformists constructive than apparent. In generation 80 can meet more often among men non-conformist constructive than women.

Key words: non-conformists constructive and apparent, personality, generation

Ryszarda Ewa Bernacka

Nonkonformismus als ein Persönlichkeitsmerkmal der Polen von drei Generationen

Zusammenfassung: Das Hauptzweck des Artikels ist, zwei Arten der Nonkonformisten: konstruktive und scheinbare in drei Generationen der Polen zu beurteilen. In 70er und 90er Jahren gab es mehr konstruktive als scheinbare Nonkonformisten und in 80er Jahren bildeten Frauen die überwiegende Mehrheit der konstruktiven Nonkonformisten.

Schlüsselwörter: konstruktive und scheinbare Nonkonformisten, Persönlichkeit, Generation